

2. Medvetánc 1984/4. - 1985/1.
3. Kemény István: A mai cigánylakosság. Valóság, 1974/1., valamint Csalog Zsolt, Havas Gábor folyamatosan megjelenő publikációi.

Kelet-európai történet

Nem kedvelem túlságosan azokat a kelet-európai filmeket, amelyek a sztálinista korszakot dolgozzák fel. Többségüknek elsikkadt művészi érték, hangsúlyos ideológiai többletjelentés, meghamisított történelem és etikátlan irónia a jellemzője. A Márványember kivételt jelent, mert kivételes alkotás.

Ami a legfontosabb: Wajda számára ez a történelem nem a politikáé, melyet évszámokkal lehet korszakokra bontani és lezárni, hanem az embereké. Olyan emberé is, akinek sorsa nemhogy nem követi a politikai árapály változásait, de azzal épp ellentétesen halad. A film nagy erénye ez a szemléletmód. Emberi történeteken keresztül lehet vizsgálni az 1956 előtti és utáni korszak azonosságait és másságát, ezekből a sorsokból áll össze a lengyel társadalom fejlődéstörténete. Hiszen 1956 után sem ér véget az élmunkások, az AVH keretlegények élete. Elmesélhetőek, ábrázolhatóak. A feladat adott.

Kiderül, ha valami változott Poznan óta, az csak egyémi-életutakban fogható meg. Emberek kerültek ki a hatalomból, az addig kívülrekedtek kerültek a körön belülre. A koncepciós perekben meghurcolt segédmunkásból vezérigazgató, a rendőrségi alkalmazottból éjszakai mulató vezetője lett. Nem tapsoló munkásokat, sztriptiztáncosnő-jelölteket kell figyelnie. Nem látjuk, de tudjuk: nem kell már 30 000 téglát lerakni egy műszak alatt, nem kell munkaidő utáni gyűléseken mozgalmi dalokat énekelni és ha valaki nem tapsol nem kell attól tartania, hogy hazafelé valaki követni fogja. Vacsoránál több kerül a tányérba. A biztos megélhetésért, a hivatali előrehaladásért, a magánélet nyugalmaért csak hallgatni és felejtetni kell. Ennek az osztársadalmi felejtésnek a szimbóluma mindenki a főhősön kívül. Birkut "hulló csillag", perifériára szorult, tönkretett ember. Nem tud felejtetni, bukásával sztahanovistából igazi munkássá emelkedik. Az, hogy a vele kapcsolatba kerülők mivé válnak, egy társadalom korrumpálódásának pontos tünetei.

De a filmből legalább ilyen hangsúllyal csendül ki a meggyőződés: környezetünk, a körülöttünk lévő valóság édes gyermeke az ötvenes évekenek. A "legnagyobb üzemek" továbbra is a "legkorszerűbb technikák" alkalmazásával készülnek; akárcsak akkor, egy kezdő filmesnek most is a szocialista építőmunka sikereit kell/ene/ bemutatnia. Ilyen szempontból a film kulcsjelenete az, amikor a volt nowa hutai párttitkár nem tud mire emlékezni ezekből az időkből. Megelégedve mutat körbe a városon, a gyárakon és a munkástelepeken. Hézzenek körül, ez az ő műve: a jelen.

Ha láttam is Wajdától jobb filmeket, fontosabbat aligha. Értékét számomra nem elsősorban a konstruált valóság és a történelmi tények megfelelése adja. Valóságot alkotni úgy érdemes, ha így az megfoghatóbb, átélhetőbb lesz. Ebben a filmben ezen felül van néhány, úgy hiszem, hiteles és igaz pillanat. Egy rendőr felé nyújtott sebes kéz, mely tapsolni már nem tud. Törlesztésként a harmincezredik téglával behajított ablak, lehajtott fejű munkások az éneklő tömegben. A megtört szem, a fekélyes kéz, az összeszorított fogak, a szájból kiforduló falat pillanatai azok, amelyek a film hitelét adják.

Ezek a pillanatok azért nagyon fontosak, mert a rendező tipikusan értelmiségi szempontból közelít témájához. Döbbenetes, hogy a film végéig egyetlen mai munkást sem látunk. Birkutról, akit ugyanúgy joggal tarthatunk a munkásosztály szimbólumának, mint a fiatal rendezőnőt az értelmiség jelképének, csak dokumentumfilnek és visszaemlékezések szólnak. Eltűnt az értelmiség által belátható azon területről, amelyen csak mint munkarekorder jelenthetett meg. Az egész film arról az útkeresésről szól, ahogy az értelmiség rátalál a munkásságra. Ám ehhez Wajda szerint az kell, hogy megváljon értelmiségi hatalmától, attól a hatalomtól, amellyel filmrendező elődje alakította végzetesen Birkut sorsát. A találkozó megtörténik, a film végén a rendezőnő diadalmasan kíséri be a rémült funkcionáriusok között a megtalált munkást - Birkut fiát - a hatalmat jelentő É-pületbe.

1986-ban tudjuk már, nem készült olyan látnoki film Európának ezen a tájékán, mint a Márványember. Pedig Wajdára is jellemző az az értelmiségi hit, mely szerint az ötvenes éveket át nem élt generációk találhatnak csak egymásra, és az az önhittség, hogy a munkás-

ságot csak az értelmiség vezetheti be a Hatalom épületébe. Tudjuk, a pár évvel későbbi események nem igazolták ezeket a jóslatokat. A fiatal Birkut egyedül is betalált oda. Látnoki film saját sorsát illetően. Ahogy a műben készülő alkotást, úgy a Márványembert sem vetítik Lengyelországban. A történet pedig azóta is tart.

Pikó András

A tabló és a pamflet

/Wajda: A vasember/

Jóleső érzéssel láttam a tavasszal, hogy Andrzej Wajda felkavaró történelmi tablója, A márványember, még ma is hat. Én 1979-ben láttam a szegedi Vörös Csillag moziban, háromszor, mindannyiszor szinte üres nézőtér előtt. Most tömött kollégiumi vetítőterekben ment, s mint Pikó András esszéje bizonyítja, a közönség meg is érezte Wajda legfőbb, elévülhetetlen mondanivalóját: "A történet azóta is tart." Wajda ezt annyira tudta, hogy el is készítette a film folytatását, A vasembert, mely 1981-ben nagydíjat kapott Cannes-ben. Valószínűleg szerencsétlenségére, mert nem olyan jó film, mint amilyen fontos, s a tendenciózus díjazás folytán az akkori kritikusok érzelmeszedésének bekövetkeztéig valószínűleg rajta marad a rosszízű "politikai pamflet" megbélyegzés.

Én Varsóban láttam a filmet /először/, az első vetítési nap legelső előadásán, s bár A vasember valóban úgy aránylik elődjéhez, mint egy Tolsztoj nagyrealista tabló egy indulattól fűtött narodnyik pamflethez, ez engem sem akkor, sem most túlzottan nem zavar. Míg eljön az idő, hogy itt is látható lesz egy filmmúzeumban, talán nem érdektelen - akkori naplóm segítségével - felelevenítem a filmrendező és az ifjú Birkut történetének folytatását.

A sztori fő cselekményszála az 1980. augusztusi gdanski sztrájkok idején játszódik. A varsói tévétől egy riportert /Winkelt/ küldenek Gdanskba, hogy "leleplező riportot" készítsen a sztrájkolókról, különösen egy fiatal munkásvezérről, Tomczykról. Mateusz Tomczyk Birkut törvénytelen fia, a dosszié szerint antiszocialista